

„Közfényt gyarapítani” : Beimel József és Kozma Vazul pesti nyomdájának története és nyomtatványai, 1830–1864 / Rózsa Mária. – Budapest : OSZK : Gondolat, 2012. – 414 p. : ill. ; 20 cm. – (Nemzeti téka, ISSN 1586-1163) Összefoglaló német nyelven ISBN 978-963-200-605-5 fűzött

Egy XIX. századi pesti nyomda harmincöt évének termése

Huszonötödikként látott napvilágot az OSZK és a Gondolat *Nemzeti Téka* sorozatában Rózsa Mária műve, ami ezúttal nyomdászattörténeti munka.

Az elmúlt tíz évben a székesfehérvári *Frigyik Katalin* impozáns műve, a *Typis Számmerianis, a Számmer nyomdászcsalád története és a nyomtatványok bibliográfiája 1794–1920* vállalkozott a város nyomdatörténeti feldolgozására,¹ de több ilyen tárgyú munka is készült, *Malatyinszki József* könyve, *A békéscsabai Tevan-nyomda egy évszázada, 1903–2003*, *Tapolcainé Sáray Szabó Éva* monográfiája, a *Komárom nyomdász- és sajtótörténete 1705–1849*, *Gaal Endre* történeti áttekintése, *A szegedi nyomdász 1801–1918* vagy *Mitzki Ervin* Péccsel foglalkozó kötete, a *Három évszázad: szemelvények a pécsi nyomdászati múltjából és jelenéből*. Pesti nyomdáról ez idő alatt nem született összefoglalás.²

Ki volt *Beimel József*, akinek pesti munkásságát Rózsa Mária, az OSZK nyugalmazott munkatársa dolgozta fel a szakirodalom és a meglévő levéltári források felhasználásával? Beimel Rév-Komáromban született 1798. március 11-én, apja esztergályosmester volt. A nyomdász mesterséget „a budai Egyetemi Nyomdában sajátította el. Az 1810-es évek második felében nagybátyjánál, *Grünn Orbánnál* dolgozott Szegeden. Később *Eleonóra Borbála* nevű leányát nőül vette, és hozományul 1820-ban az esztergomi nyomdát kapta.” (Egy gyermekük született, *Johanna*.)

Első, esztergomi nyomdájában harminc évig, 1821-től 1850-ig működött. Az „érsekség ezekben az évtizedekben már mind jelentősebb részében visszatelepült eredeti székhelyére Pozsonyból, ill. Nagyszombatból, így a városban a nyomdára elengedhetetlenül szükség volt.” Beimel pedig, aki jó viszonyt ápolt *Rudnay Sándor* esztergomi érsekkel, „katolikus kiadványok százait állította elő” nyomdájában.³

Apósa 1828-ban bekövetkezett halála után intézkednie kellett a szegedi nyomda ügyeiben; a végrendelet végrehajtójaként átmenetileg a műhely faktorát bízta meg a vezetői feladatokkal, mivel az örökös, *Grünn János* ekkor még Bécsben tanulta a mesterséget, és csak 1835-ben vette át.⁴ Felesége halála után (1829), még ugyanebben az évben a pesti *Patzkó Ferenc József* nyomdász lányát, *Franciskát* vette nőül, majd az özvegytől, azaz anyósától tizenkétezer ezüst forintért megvette a nyomda tulajdonjogát. Így már két műhelye is volt, de Esztergomban csak egy-egy napot töl-

tött hetente. Az irodalomból tudjuk, hogy „roszszul fizetett alkalmazottaival olcsón állította elő kiadványait, felszerelését nem korszerűsítette.” Végül mégis eladósodott *Kozma Vazul* (?–1876) papírkereskedőnél, akinek azután 1844 decemberében eladta pesti Zöldkert (ma Reáltanoda) utcai nyomdája felét, s ekkor szerepel először Kozma neve az egyik kiadványon.⁵ *Fitz József* szerint Beimel neve csak azért szerepelt ezután a kiadványokon, mert Kozmának nem volt kiváltságlevele, és ezt nem lehetett „kivásárolni”,⁶ de a szerzőnek az eladással kapcsolatos levéltári bizonyítékai ezt nem támasztják alá. (Fitz úgy tudja, Kozma jelentős mértékű korszerűsítést hajtott végre: „kimustrálta a fapréseket, 2 gyorsajtót hozatott, betüöntő műhelyt állított s jelentős szakértőkkel frissítette fel a személyzetet.”)⁷

1848-ban volt a legmagasabb a nyomtatványok száma; az addigi évi 40–45 kiadvány többszöröse készült, szám szerint 116. (Emellett 19 hírlapot is készítettek.) Az *ötvenes évek* első felében folyamatos a csökkenés, csak 1855 és 1857 között termelt a nyomda kimagasló mennyiségű címet (59–68–85), a többi évben ötven alatti a műszám. A hatvanas években „leszálló ágba kerül a műhely – oka nem ismert” pontosan; mindenesetre 1863-ban 6, 1864-ben már csak 3 cím került ki a nyomdából. *Beimel halálának* ideje szintén ismeretlen, talán a hatvanas évek végére vagy 1870-re tehető.⁸

A kötet bevezető tanulmányból (9–34. p.) és a nyomtatványok jegyzékéből áll (37–389. p.)

A *bevezető tanulmány* először Beimel életrajzát és a nyomda történetét tekinti át a meglévő források alapján (9–15. p.), majd a berendezés, a betűkészlet és a nyomda szakembereinek áttekintése következik. Ez a rész a nyomda megszűnésével – az Érkövy – Galgóczy – Kocsi „trió” 1864. március 13-én lebonyolított eladásával – zárul. (16–20. p.)

A nyomda elsősorban nyomtatással foglalkozott, de Beimel néhány időszaki kiadványnak, így az *Egyházi Tárnak* (1835–1837), a *Merkurnak* (1843–1845) és a *Sürgönynek* kiadója is volt. Kozma a *Der Ungar*, a *Magyar Hírlap* és a *Csátár* kiadójaként szerepelt. (1853 és 1854 között a

Hölgyfutárt is kiadták közösen.) Néhány kiadványt Beimel szerzőként is jegyez. Ezek: *Beimel József magyar–német levelező könyve* (1831) és 2. kiadása (1834), a *Deák-magyar teljes szókönyv*... 1. kötete (1837), továbbá az 1832-ben írt köszöntője, *Fő tisztelendő Guzmics Iszidór úr ... bakonybéli apátnak fölszenteltetése ’ünnepére* kezdetű. („Ebből származik” a kötet „címéül választott kifejezés: ’közfényt gyarapítani’”).

Nyilvánvaló, hogy a nyomda megrendeléseitől is függtek, hogy milyen kapcsolatot ápolt a tulajdonos a környezetével, így a katolikus egyházzal, szerzőkkel, bizonyos szakmai és társadalmi szervezetekkel (a Szent István Társulattal, a Magyar Gazdasági Egyesülettel) stb. (33–34. p.) Itt említhetjük meg az egyes kiadókhoz, könyvkereskedőkhöz, szerzőkhöz fűződő szorosabb kapcsolatait, mint amilyen *Eggenberger József*hez, *Geibel Ármin*hoz, *Lampel Róbert*hez, *Ráth Mór*hoz vagy *Táncsics Mihály*hoz fűzte. (A címléírásokban nem mindig szerepel, hogy az adott mű kinek a *tulajdona* vagy *bizománya*.)

„A rövid történeti áttekintéshez kapcsolódik a nyomdában nyomtatott könyveknek, periodikumoknak, színlapoknak és kisnyomtatványoknak a teljesség igényével összeállított jegyzéke.” A Nyomtatványok jegyzéke részben az alábbi csoportosítást alkalmazta a szerző: *Könyvek és kisnyomtatványok, A Nemzeti Színházban játszott színdarabok színlapjainak jegyzéke és Hírlapok, folyóiratok*.

A *Könyvek, évkönyvek, naptárak, kisnyomtatványok* között 1516 tétel (ebből 13 év nélküli) szerepel évenkénti bontásban, azon belül betűrendben. A magyar, illetve magyarországi szerzők születési és halálozási adataikkal szerepelnek. A szerző a lelőhelyet is megadja, bár több könyv esetében ez ismeretlen. (Eddig már *tizenegy*ről kiderült, hogy nyilvános könyvtárakban – például a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban hét – megvan).⁹ Alapos munkát végzett, hiszen több hazai mellett osztrák és szlovák – az ÖNB, a Trencsényi Múzeum, a Bratislavai Egyetemi és Nemzeti – könyvtár adatai is olvashatók. A lelőhely megadása mellett az adatokat más forrásból is dokumentálta (Petrik könyvészetére vagy az OSZK szerzeményi naplójára hivatkozva).

Műfajok szerint is sokrétű az anyag: sok az alkalmi nyomtatvány, jelentős a tankönyvek és az orvosi, gyógyszerészeti tézisek száma.

A szépirodalom nagyjából a felét teszi ki a nyomtatványoknak. „*A nyomdából került Petőfi Versek (1845) és Cipruslombok Etelke sírjáról (1845) című kötete, Tompa Mihály népregéi és népmondái (1846), Vahot Imre Költő és király c. vígjátéka (1846), Vachott Sándor versei (1846), Szigligeti Ede Összes színművei (1846–1848), továbbá a könyvészeti ritkaságszámba menő Petőfi összes költeményei (1847)*”, de több jelentős vagy ma már alig ismert kortárs műve is itt készült (Arany János, Beöthy László, Degré Alajos, Erdélyi János, Fáy András, Garay János, Kuthy Lajos, Lévy József, Lisznyai Kálmán, Táncsics Mihály, Tompa Mihály, Vas Gereben és mások). A kortárs külföldi szépirodalomból Dumas *A párisi mohikánok* tíz kötete (1855–1857) és az *Egy orvos naplója* négy kötete (1857–1858) érdemel említést, de szép számmal vannak klasszikus szerzők is a kínálatban (Cato, Cicero, Euripidész, Hérodotosz, Ovidius, Seneca, Sallustius, Szophoklész, Szókratész, Tacitus, Xenophón művei).

A szakirodalom tekintetében az „*olyan jelentős tudományos munka is, mint Fényes Elek Magyarország leírása című könyve*” mellett Nagy Iván hétkötetes opuszának (*Magyarország családai címekkel ...*) 2. és 3. kötete és az olasz Cesare Cantu húsz kötetes *Világtörténetének* első öt kötete emelendő ki nagyobb terjedelme miatt, de számos egészségügyi, földrajzi, gazdasági, jogi, katonai, mezőgazdasági, műszaki, nyelvtani, nyelvészeti, pedagógiai, politikai, teológiai, történeti és vallási témájú mű került ki sajtója alól.

Periodikus kiadványok is szép számmal akadnak: almanachok, egyesületi alapszabályok és névsorok, egyházi schematismusok, évkönyvek, gazdasági névtárak és ipari címtárak, iskolai érdemsorok, évkönyvek (pl. a Pesti Nevendék Papság Magyar Iskolájának ... munkálatjai, 1833-tól), naptárak stb. (Számunkra fontosak az egri, miskolci, pesti és szatmári kölcsönkönyvtárak katalógusai is, melyek ritkábban láttak napvilágot.)

A könyvek zömmel magyar, német és latin nyelvűek. A reformkori Pestre jellemző jelentős német anyanyelvű polgárság miatt számos kiadvány egy évben magyarul és németül is megjelent, de görög, bolgár, horvát, szerb, román és szlovák nyelvű művek is szerepelnek a nyomtatványok között – ideértve természetesen az időszaki kiadványokat is.

A Nemzeti Színházban 1841 és 1848 között játszott színdarabok egyoldalas *színlapjainak* jegyzéke évenkénti bontásban (924 tételt) „*egyszerűsített leírással a Széchényi Könyvtár online katalógusát követve*” (szerző, cím, dátum) időrendben hozza a nyomdában készült tételeket. (A színházzal kapcsolatos körülményekről részletesen a 31–32. oldalon olvashatunk.)

A Hírlapok, folyóiratok (82 tétel) betűrendben követik egymást az *Amicul Poporuluit*¹⁰ a *Zeitung für Landwirthe* c. hetilapig. A cím, alcím, címváltozás után közli a szerkesztőt és/vagy kiadót, a megjelenés idejét (számait), helyet, nyomdát, ívrétet (méretet), periodicitást, megjegyzésben közli, ha cirill-betűs a szöveg), ha melléklap volt, mi volt a főlapja (2482), illetve társlapja (2283), amihez tartozik. Közli, hogy illusztrált-e, szünetelt-e, majd lelőhely és az irodalom következik (Busa Margit művei többnyire). A tételek zöme magyar és német nyelvű, de van latin,¹¹ több román és szerb nyelvű is.

A Szerzői, közreműködői mutató a nyomtatványok tételszámaira utal; emellett kurzívval szedett utalókat is látunk a rövidített névalakok, az írói nevek és névváltozatok esetében (391–411. p.). A közölt *illusztrációk* a fontosabb tizenkét kiadvány címlapját, illetve egy-egy oldalát mutatják be; emellett négy időszaki lap fejléce is látható két oldalon és viszonylag jó minőségben. A kötetet német nyelvű összefoglaló zárja (412–414. p.).

A szerkesztésben tevékenyen közreműködött *Lipták Dóra* és *Kégli Ferenc*; Lipták a levéltári források rendelkezésre bocsátásában játszott fontos szerepet.

A kötetben csak elvétve fordul elő sajtóhiba, ami a gondos szerkesztést dicséri.

Igazat kell adnunk a szerző következtetésének: „A Beimel–Kozma-nyomda meglehetősen hányatott története ellenére 34 éven át jelen volt a magyar nyomdászat történetében, így története fontos kordokumentumnak tekinthető.”
Tegyük hozzá: a publikált nyomtatványjegyzék alaposabb tanulmányozása pedig a XIX. század művelődéstörténetének kutatói számára kínál bőséges nyersanyagot.

Murányi Lajos

Jegyzetek

1. Ismertetését lásd a Könyvtári Figyelő 2004. 3. számában. – Az idézett szövegek, ha a pontos helyet nem adtuk meg, a szerző bevezető tanulmányából valók.
2. Régebben jelent meg Pilinyi Péter A magyar nyomdászat úttörői a XIX. században c. műve (1994).
3. Az esztergomi nyomdát 1850 és 1854 között Horák Egyednek, 1855 és 1856 között Sógor Györgynek adta bérbe; végül Horák vásárolta meg 1856-ban. (Vö. Magyar katolikus lexikon: <http://lexikon.katolikus.hu/B/Beimel.html> és a http://typographia.oszk.hu/html_clavis/hun/presslek.php?azon=5308 címen. [2014. ápr. 14.]
4. SZABÓ Ferenc: A Grün nyomda és a szegedi sajtó történetéből (1801–1848) = Magyar Könyvszemle, 1970. 4. sz. 345. p.
5. Ez egy katekizmus volt (a 640. tétel) – Haraszti Károly szerint Beimel „1844 december 12-én társasági szerződést” kötött Kozmával, de Rózsa Mária levéltári forrása alapján december 15-e a helyes dátum. – Vö. HARASZTI Károly: A pesti nyomdák a 19. század első felében. (Adalékok.) = Könyvtári Szemle, 3. évf. 1915. ápr.–aug. 79. p.
6. FITZ József: A magyar nyomdászat 1848–1849. Bp.: Hungária, 1948. 164. p.
7. Uo. 163. p., valamint NOVÁK László: A nyomdászat története V. könyv: 1801–1867. Bp. 1928. 21–23. p.
8. Rózsa Mária szerint Beimel neve 1868-ban még szerepelt a budai, pesti és óbudai háztulajdonosok címjegyzékében.
9. Ezek: 300. Statuten des Pesther und Ofner Musik-Vereins. 1836. (FSZEK B780/109), 1068. FAVÉ, Ildephonse: Neues System für die Feld-Artillerie von Louis-Napoleon Bonaparte. 1853. (München BSB, Köln UB), 1080. A finom társalgó 1853. (FSZEK Raktár B 395/22), 1111. ARÁNYI Lajos György: Memoranda der pathologischen Anatomie. Pest: Landerer u. Heckenast, 1855. Beimel u. Kozma. 72 p. (ÖNB 44920-B), 1125. CZECH János Árverezendő könyvtárának jegyzéke. 1855. 76 p. (Árverezendő könyvtár: jegyzéke néhai Czech János úr ... hagyományozott becses könyvtárának, minden szakmányok... s név szerint magyar tárgyuak köréből... = Bücher-Auction : Verzeichniss der hinterlassenen werthvollen Bibliothek weiland des Herrn Johann von Czech ... bestehend aus allen Fächern der Literatur, namentlich Hungarica...) (FSZEK Raktár B 017/196), 1240. BAUNHOFER János György: Az összpontosító főelv a protestáns egyház kormányzatában s a világiak elnöksége a magyarhoni egyházban, történeti adatokkal. 1857. 20 p. (Berlin Staatsbibliothek in Preuß. Besitz, Se9980), 1357. STERN, [István] Stefan: Grammatik der deutschen Sprache. 1. füzet. Pest: Moritz Ráth, 1858. (Landesbibliothekenverbund Österreich / Südtirol 8oFi 385), 1430. SZIGLIGETI Ede: Dalok a „Cigány” című eredeti népszínműből. [zenéjét hangszerelte Doppler Károly] 1860. 8 p. (FSZEK Koll. 10. tagja / Hunyadi László), 1431. SZIGLIGETI Ede: Dalok a „Pütkösi királyné” eredeti népszínműből [zenéjét szerk. s részben eredetileg írta Doppler Károly] 1860. 8 p. (FSZEK Koll. 15. tagja / Hunyadi László), 1469. VARICOURT: A zsidók és a zsidók kérdése. 1861. 32 p. (FSZEK BGY Ballagi gyűjtemény, BALL 364/2). (A 2521. Zeitgeist: humoristische Zeitschrift. 1848. H 9.856 jelzettel szerepel az OSZK katalógusában, de a raktárban nincs.) – Egy datálatlan, de az 530., a 1842-es évbe sorolt nyomtatványról viszont biztosan tudjuk, hogy 1843-ban készült (Fejérmegyei Olvasó-Társaság évkönyve, 1842/3.).
10. Vö. URBÁN Aladár: Nemzetiségi néplapok Magyarországon 1848-ban. In: Életünk Kelet-Európa: tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára. Szerk. Krausz Tamás, Szvák Gyula. Bp.: Pannonica., 2003. 266–273. p. – <http://www.habsburg.org.hu/files/konyvek/krausz_szvak_eletunk_kelet_europa_266-273.pdf> [2014. ápr. 14.]
11. Sion, 1840. – Vö. <http://www.szentadalbert.hu/magyarsion/tortenet.htm> [2014. ápr. 14.]